

דמות המתרגם: שיווק של דימויים עצמיים וייצור ההון התרבותי של מתרגמי הספרות בישראל¹

תקציר

באחרונה התעורר בתחום מחקר התרגום עניין מסוים בהאביטוס של מתרגמים, כגורם המכתיב את פעילותם (Simeoni 1998). עם זאת, נראה שדיון זה, המקבל כמובן מאליו את ההנחה שהתרגום לעברית (ובכלל) כפוף בדרך כלל ל"טרור הנורמות" של ספרות היעד, מדגיש יותר מדי את האופי ה"כנוע" כביכול של המתרגמים באשר הם, כחלק בלתי נפרד מהאתוס המקצועי שלהם. תפיסה כזאת לוקחת כנראה כפשוטו את הדימוי הפופולארי של המתרגמים כ"קבוצה דוממת", "בלתי נראית", "שרויה בצל", "משרתת", וכד'. טענתי היא, שדימוי זה, ה"רווח בציבור", אינו מצביע בהכרח על אסטרטגיה פעולה ממשית שמתרגמים נוקטים כביכול באופן אחיד. המתרגמים – ככל קבוצה מקצועית או חצי-מקצועית בכל שדה פעולה שהוא – פועלים בדינאמיקה של תחרות מתמדת, מתוך מאמציהם למסד את מקצועם כמקור ייחודי של הון תרבותי. ודינאמיקה זו מחייבת אותם לאמץ יומרות ואתוסים מגוונים ונבדלים זה מזה. בהרצאה זו אצביע על האופנים השונים (והמובחנים) שבהם מתרגמים מציגים את עצמם ואת מקצועם במסגרת השיח על התרגום בעיתונות הכתובה, בהתאם לעמדות השונות שהם תופסים (או שואפים לתפוס) בשדה הפעולה שלהם. מחקר הגיחה שאציג מבוסס על כ-250 כתבות, ריאיונות, משאלים ודיווחים אחרים על תרגומים ומתרגמים, בעיקר במוספי עיתונים, מגזינים וכתבי עת בשני העשורים החולפים (1983–2004). מתוך החומר המגוון הזה עולה שיח דינאמי מאד הנוצר על ידי המתרגמים וסביבם, שיש בו לפחות כדי להצביע על הצלחתם של קבוצת מתרגמים לבנות לעצמם ולעבודתם הילה מקצועית ולזכות בהכרה וביוקרה כשל "כוכבי תרבות", מה שבסופו של דבר מזכה אותם גם בכוח מיקוח על תנאים עבודתם ומחירה. התמקדתי בכ-15-20 מהמתרגמים הזוכים למירב ההכרה בשיח זה, בהנחה שניתן לראותם כדמויות מפתח וכסוכנים מובילים במאבק למיסוד התרגום כשדה פעולה בעל יוקרה אוטונומית יחסית.

בין שהתרגום מהווה עבור חלקם מקצוע ואמצעי פרנסה מרכזי, ובין שהוא נתפס על ידי אחרים כ"תחביב" לצד קריירה יוקרתית אחרת (בעיקר בתחום העריכה והביקורת הספרותית, כמשוררים או סופרים ובאקדמיה), כל המתרגמים שסקרתי מקפידים להציג את התרגום כ"יעוד" יותר מאשר כ"פרנסה". בדבריהם הם נשענים על שני מקורות עיקריים ליוקרה: (1) מעמדם כ"יבואני תרבות" האחראיים על טיפוחה של התרבות המקומית; ו-(2) מעמדם בתוך השדה הספרותי, שבו הם רואים עצמם כ"אמנים". המתרגמים השונים נבדלים ביניהם מבחינת השימוש שהם עושים בשתי אופציות אלה, כחלק מאסטרטגיות הייצוג העצמי שלהם. שלושה דגמים עיקריים של דימוי עצמי עולים מהשיח על התרגום בעיתונות, ואלה הם: (1) המתרגם כשומר הגחלת של התרבות; (2) המתרגם כשגריר של תרבויות זרות וכמחדש; (3) המתרגם כאמן בפני עצמו. בהעדר קריטריונים מקצועיים פורמאליים, הופכת אישיות המתרגם, יחד עם הרקע התרבותי וסגנון החיים שלו, לגורם מכריע בבניית דמות המתרגם הרצויה. דמות אידאלית זו נשענת על דגמים השאובים משדה הספרות והאמנות. מרכיבים מרכזי בדמות זו הם תחושת ה"זר" (Outsider – ה"מוזר", ה"בוהמיין", הגולה, וכו'), ה"עולם הפנימי" העשיר בדמיון ורגש, ומסלול חיים בלתי צפוי.

¹ הרצאה בכנס השנתי השלישי של האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה, מכללת בית ברל, 13 ביוני 2004.